

Çeviri Eleştirileri ve Çeviride Eşdeğerlilik

Müjdat KAYAYERLİ*

"Tanrı güzeldir, güzeli ve güzel çeviri yapmanı sever."

SUMMARY

Translation criticism, correction of the translation, enhancing the consciousness of the translator and the reader enables the horizons of the views on language and other subjects to widen.

New views and models concerning the translation criticism may emerge from the researches made by the critics. A critic must decide if the content of the text, the style of the translation and the message are in tune or not. He must also find out whether the translation has been done obeying the rules of the goal language.

A translation critic compares the translation with the original text after analysing all the factors in the original text in detail. He considers the words, word order, semantic properties and the other translation units and investigates if the texts full of linguistic operations have equivalents in the goal language. He makes use of the foreword and the explanatory notes of the translator, a lot.

If a translator understands conceptual meaning, connotative meaning, textual conventions and the equality in terms of pragmatic and stylistic

* Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

points, he has adequate field knowledge and his translation is worth reading. Such a translation can be regarded as a new work.

The only objective of equality is to be able to understand the language of the translation by interpreting the dimensions of style, aesthetics and meaning from semantic, social and cultural aspects.

Yöntemleri ve ölçüleri belirlenememiş ve belirsizliklerle dolu olan çeviri, eleştiri alanına girmeden önce 'Çeviri ve Eleştiri Nedir?' sorusuna cevap bulmaya çalışacağız. Çeviri, bir dildeki anlamın başka bir dilde yeniden kurulmasını sağlayan aktarma işlemidir. Çeviri R. Jakobson'a göre '**yeniden kodlama yorumu**'dur (Recoding Interpretation)¹. G. Toury'ye göre çeviri '**bir çeviri ediminin ürünü olup, kaynak dilde şifrelenen bir metnin yerini, amaç dilde şifrelenen bir metnin almasıdır**'². Çeviri şüirdir, şiirin dilidir, şiirin şüiridir. Novalis bunun için çevirmenden "**ozanın ozanı**" diye bahseder (Übersetzung ist Dichtung - nicht irgendeine Dichtung, etwa Naehdichtung o. Umdichtung, sondern die Dichtung der Dichtung. Novalis spricht vielleicht in diesem Sinne von Übersetzer als dem Dichter des Dichters). Çeviri aynı zamanda dil gibi iletişim aracıdır. Ana dilde bulunmayan daha ileri bilgi kaynaklarına açılmak, ana dilde bulunan bilgi dağarcığını diğer dillere aktarmak da çeviri aracılığı ile yapılır. Çeviri ne İtalyanca 'Traduttore-Traditore' (Çeviri yapmak ihanet etmek demektir!) sözüyle, ne Moritz Haupt'un '**çeviri yapmayınız, çeviri anlayışın ölümüdür**' görüşüyle, ne de W. V. Goethe'nin '**çevirmen bize gizli özellikleri sevdirecek ve abartarak aktaran becerikli bir çöpçatan**'dır şekliyle açıklanabilir. (Übersetzer sind als geschäftige Kuppler anzusehen, die uns eine halbverschleierte Schöne als höchst liebenswürdig anpreisen.)⁴. Yine Goethe'ye göre çeviri '**bir halının ters yüzüne benzer**' alt yüzü üst yüzün izdüşümüdür.

Çeviri yeniden yaratma işidir; yeni bir düşünce dünyasına dalarak estetiği, üslûbu, fiktif dünyayı 'zihin jimnastiği' ile araştırıp bulmaktır. Kaynak dildeki 'içeriği' amaç dile aktarmak çeviri sanatını kavramakla gerçekleşir. Çevirmen, diller, milletler, ideolojiler, edebiyatlar, ilimler ve kültürler arasında '**gizli olanı gönderen**' (Geheimsender) bir '**aracı**' (Mittler) rolündedir⁵. Çevirmen verilmek

1 Jakobson, Roman; 'On Linguistic Aspects of Translation', in Translation, R.A. Brower, New York, Oxford Uni. Press, 1966, s. 235-237.

2 Gideon, Toury; 'In Search of a Theory of Translation', s. 36.

3 Kloepfer, R.; 'Die Theorie der literarischen Übersetzung Romanisch-Deutscher Sprachbereich, München, s. 126.

4 Bkz. 'Beiträge zu den Fortbildungskursen für ausländische Deutschlehrer an Schulen u. Hochschulen, Sondernummer zum Thema 'Übersetzen' Goethe-Inst. 1977-78, München, 1980, s. 71.

5 Nossack, H.E.; 'Übersetzen und übersetzt werden', in Italiaander, 1965, s. 9-18.

istenen mesajın yüklediği anlamı doğru çevirmeyi amaç edinmiş bir kahramandır. Çünkü çevirmen anlam ilişkilerini doğru kurup, doğru aktarmak zorundadır. Dildeki ruh ve mantık yapısını, kaynak metindeki anlamı kaydırmadan verebilmek için, dile hakimiyetin yanında yetenek ve ilhâm, son derecede zengin bir ifade gücü gerekir. Almanca bir kitap Almanca düşünülerek yazılmıştır. Onu yeniden Türkçeye çevirmek demek, Türkçe düşünerek yazmak demektir⁶. Alman Filozofu Herder, Wilhelm v. Humboldt ve Amerikan Antropologları Sapir ve Whorf tarafından da geliştirilen 'Her dil, dünyayı ve hayatı diğer dillerden ayrı biçimlerde çözümler, sınıflandırır ve anlatır. İnsanda dünyayı konuştuğu dil aracılığı ile algılar ve yorumlar' tezi çevirinin temel kaynağını oluşturur.

Düşüncelerin eğitimi, psiko-sosyal çözümler, anlatılabilirlik ilkeleri ışığında 'kum saati modeli'nin uygulanmasıyla ortam, kültür, anlatım özellikleri ve alıcı, çeviri işlevinin belirlenmesi için karar noktasını oluşturabildikleri sürece çevirinin çözümlenme ve birleştirme evresi ile çeviri süreci tamamlanmış olur⁷.

Eleştiri ise genel anlamda 'bir insanı, bir eseri, bir konuyu, doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek maksadıyla inceleme işidir. Edebi bir eseri her yönüyle ineleyip açıklamak, anlaşılmasını sağlamak ve değerlendirmek amacıyla yazılan yazı türü, tenkit, kritik, inceleme, sınama ve yargılamadır⁸. Eleştiri de evrensel anlaşma, güvenilir bir garantidir. Kurallar kadar dehâ da gerekli olup, davranış töreleri ve gerçeği uygunluk kuralları gözetilmeli ve genellikle akla, tabiata bağlı kalınmalıdır. Bir sanat eseri akıl ve kalp ile yargılanabilir. Her eleştiri, eserin değeri üzerinde az çok bir yargıya varır. Eleştiriden maksat 'ruhu yüceltmektir; insan ruhunu bulmak, edebi ruhun dirilişini hissetmek, yani insanı tanıtmaktır. Eserlerin çoğu doğuşuna sahne olan çevre, zaman, çağ, yurt ve uygarlıkların tahlilleriyle çözümlenebilen bir problemdir. Bu bakımdan eleştirmen, güçlü bir 'düşünceliğinden', 'kelimelerin, cümlelerin, metinlerin altında yatan esas duyguları algılamak' alışkanlığından yoksun olmamalıdır.

'Sainte-Beuve (1830) ile birlikte eleştiri, edebi bir tür durumuna yükselmiştir. Fakat eleştiri türünü geliştiren Lanson, 'eleştiri ve derin bilgi, uzun bir süre aralarında bağlantı veya birleşme olmayan iki ayrı meslektir' der ve 'derin bilginin bittiği yerde yaratıcı eleştirinin başladığını' belirtir⁹. C.E. Magny de 'Edebiyat, insan bilgisine yeni ülkeler katar ve eleştiri de bu toprakları değerlendirir ve başarısını işletir, ürünlerini ambarlar' diyerek estetiğe de ancak eleştiriden hareketle varılabileceğini vurgular.

6 Ataç, Nurullah; Tercüme Dergisi, 19 Temmuz 1944, s. 266.

7 Eradam, Yusuf; 'Nasıl Çevirsem Kuramsızlığı Kurumlaştırsam?' Çağdaş Çev. Kur. ve Uygulamaları Seminerinde Sunulan Bildiriler, Ankara, 1991, s. 8.

8 Bkz. Türkçe Sözlük, TDKY, 549, Ankara, 1988, s. 451.

9 Çakmaklı, Ayşe Hümevra (Çev.); -Carlaui, J.C.-Fillox, J.C.; 'Edebi Eleştiri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Nr. 615, Tercüme Eserler Dizisi: 42, s. 62-72.

W.Wills 'Babel, Fremdsprachen ve Lebende Sprachen' gibi dergilerde çeviri eleştirisini 'zıt ölçütlerde fikramsı-edebi ve bağımsız bir ifade gücü' olarak açıklar. Çeviri metninin amaç dil ile yazılmış metindeki işlevini belirlemek, çeviri eleştirisi teorisinin özünü oluşturur. Kaynak metin ile amaç metin arasındaki karşılaştırma, çeviri eleştirisinin ilk adımı olarak görülür. W.Wills'e göre çevrilmiş metnin düzenli bir şekilde değerlendirilmesi ve açıklama yapılması için çeviri eleştirisi ölçütlerinin sınıflandırılması gerekir¹⁰. A. Huyssen çeviri eleştirisinin 'biçâreliğinden' (Hilflosigkeit), R. Borgmeier çeviri incelemesinde yöntem ve modelin 'birazcık pratik yardımı' (wenig praktische Hilfe) olacağından, K.-R. Bausch da 'bugüne kadar genel bir eleştiri çevirisi için geçerli bir model hazırlanmadığını' ifade eder (dab bis heute keine gültigen Prinzipien für eine allgemeine Übersetzungskritik erstellt worden sind). Son yıllarda çeviri eleştirisi ile ilgili uygulamalı çalışmaları bulunan ilim adamları şunlardır: A. Popoviç (1973), K. Reib (1971), W. Wills (1974-1977 Übersetzungskritik), J. Klegraf (1974), W. Koller (1978) ve J. House (1977).

Edebi metin çevirilerinin azlığı gözönünde bulundurulacak olunursa, çeviri eleştirisinin önemi daha çok anlaşılır. W. Widmer (1959) Fransız klasiklerinin Almanca çevirilerindeki çeviri yanlışlıklarına dikkat çekerek çeviri edebiyatına 'tam bir felâket' (katastrophal) veya 'kötü çeşitlerin karmakarışıklığı' (ein Tohuwabohu schlimmster Art) gözüyle bakar. H. Gipper de (1966) Alman romantiklerinin Fransızca çevirisindeki hataların çokluğunu dile getirir. R.W. Leonhardt da J. Osborne'nin Almanca dram çevirilerini çok kötü olarak görür ve edebiyatta 'tecrübi gerçek' (Erfahrungstatsache) ifadesini kullanır. Goethe, Schiller ve Heine'nin şiirlerinin de birbirlerine benzer halde çevrildiklerini 'bir yumurta gibi arka arkaya dizilmişler' deyimiyle açıklar.

Çeviri eleştirisi kaynak metinle, çeviri metninin karşılaştırılmasını şart koşar. Çeviri metin tipleri 'rahat okunur', 'kaynak metne bağlı', 'yazarın düşünce dünyasını aksettiren', 'kaynak metinden daha güzel', 'akıcı', 'güvenilir', 'kabul edilebilir', 'yeterli', 'çeviri kokmuyor' gibi övücü sözlerle değerlendirilir ya da karşıt ifadelerle yerilir. Bu tür eleştiriler, ilmi eleştirilere dayandırılmadığı takdirde, sağlam temelleri yoktur.

A. Popoviç 'Çeviri Eleştirisinin Konumu İçin' (Zum Status der Über Setzungskritik) (1973) adlı makalesinde edebi çevirinin iletişim modelinden hareket ederek, eleştirilerde gözönünde bulundurulan noktaları tasvir eder. Çeviri eleştirisinin tahmin (postulative), tahlil (analytisch) ve araştırıcı (operativ) işlevlerle kaynak metni ve çevrilen metin okuyucusunu hedeflediğini belirtir ve aşağıdaki çıkış noktalarından hareket eder. Bir edebi metin geleneğe bağlı kalıpları ne öl-

10 Wills, Wolfram: Übersetzungswissenschaft, Probleme u. Methoden, Stuttgart, Ernst Klett Verlag, 1977, s. 220-222.

çüde sürdürür? Hangi ölçüde yerleşik kalıplardan ayrılarak bir orijinallik gösterir? Eleştiri, çeviriyi, çeviri olarak ele alır, kaynak (orijinal) metinle, dil ve biçim yönünden karşılaştırır, yanlışları çözümler. Eleştirinin üçüncü olarak üzerinde durması gereken nokta ise, çeviri metnin yorumu yapılırken okurun kavrayıp kavrayamadığı noktaları araştırmaktır. Bu şartları kaynak metnin iki dilde alımlama şartları, çeviri şartları, çeviri okurunun beklentileri; kaynak dil ile çeviri dil arasındaki eşdeğerlilik ilişkileri gibi sıralamak mümkündür. "Özgün metin ile çeviri metnin alımlama açısından yapılacak çözümlenmesinde, kaynak dilin yazın tarihine, geleneklerine, yapının ilk yayınlanışında tanıtma yazılarında dile gelen okur tepkisine, çevirmenin içinde bulunduğu koşulları kavrayışına göz atmak gerekir"¹¹. A. Popoviç'in üç çeşit çeviri eleştiri türü üzerinde çalıştığı söylenebilir. Bunlar:

1- Çeviri eleştirisi, ana dil ve yabancı dil ile yazılmış edebi metni inceler. Eleştirmen 'alıcı' ve 'verici' durumunda olan kaynak ve çevrilen metne bağımlı olarak eserin orijinalliğine (Originalität) veya norm (standart) benzerliğine (Normenkonformität) karar verir.

2- Ana dil ve yabancı dille yazılı metnin dil ve üslûbundan hareket edilir. Eleştirmen dil-üslûp araçlarının benzerliğine, çevrilenlerin 'doğruluğuna' göre, çeviri hakkında yargıya varılarak dil hatalarıyla uğraşılır.

3- Çeviri eleştirisi, çevirinin '**kabulleniş şartlarını**' (Rezeptionsbedingungen) araştırır.

Bu çalışmaları W. Koller 'Çeviri Dilbilimine Giriş' adlı Einführung in die Übersetzungswissenschaft)¹² eser de, kısaca eleştirinin, çeviri okuru açısından ele alındığı, kaynak metin ile çeviri metnin dil-üslûp açısından karşılaştırıldığı, yanlışları belirlemenin çeviri eleştirisinin sadece bir yönünü oluşturduğu şeklinde özetler.

Wolfram Wills de çeviri eleştirisini, metin işlevi, metnin kavranılması, metin kuruluşu gibi etkenlerin incelenişi olarak görür ve eleştiride nesnellik (Objektivität der Übersetzungskritik) ile uğraşır¹³. Bu yüzden o amaç dildeki çeviri metnine yönelir ve çözümlenmelere bu metinde ağırlık verir. W. Wills iki metin arasındaki içerik ilişkilerini belirlemek zorunda olan kriterlere girmeden önce '**Norm-Kaçınma Modeli**' (Abweichungsmodell) ni kullanır. Dil ve üslûp yönünden çeviri metne bağlı kalan objektif bir çeviri eleştirisinin temeli olarak nesnel eleştirisi için dört türlü ilişki tesbit eder:

11 Göktürk, Akşit; Çeviri, Dillerin Dili, İstanbul, 1986, s. 108.

12 Koller, W.; "Einführung in die Übersetzungswissenschaft", UTB, Celle Meyer, Heidelberg, 1979, s. 197.

13 Wills, W.; 'Probleme und Perspektiven der Übersetzungskritik', in International Review of Applied Linguistics, 1974, s. 22-35.

1- Dildeki aykırılık ve kurallar ilişkisi,

2- Dil kullanımı düzeyinde yerleşik kurallar ve aykırılıklar ilişkisi,

3- Toplumda gerçekleştirilmiş aktualiteye motive edilmiş (Aktualisierungsmodalitäten) toplumun rolü ile ilgili dil kullanım örnekleri ile, bu örneklerden kaçış arasındaki ilişki¹⁴,

4- Birey insanın söz kullanımı düzeyinde kural ile sapmalar arasındaki ilişki (Bu durumda çeviri, karmaşık bir yapıdadır).

İlk iki durumda çevirmen ile eleştirmen genel dil özelliklerinin kafalarındaki kalıp işleyişi örtüşen ya da örtüşmeyen bir özellik gösterebilir. Böylece eleştiri pek fazla bir problemle karşılaşmadan doğru-yanlış değerlendirmeleri yapabilir. Üçüncü durumda, örneğin bir dilekçenin, bir mektubun vb. metin kalıplarına uygun çevrilip çevrilemediğidir. Çünkü çeviride, toplum kurumları, gelenek, görenek, uzlaşım larla yerleşmiş kalıp dil kullanımlarının kurala uygunluğu, kaynak metinle denkliğin sağlanıp sağlanmadığı yorumlanır.

W. Wills çeviri eleştirisinde, kaynak metnin önemine ve özellikle çevirmenin konumuna değinir. Ona göre çevirmenin 'aktarabilme yetisi' (transfer competence) Chomsky'nin kastettiği dilin söz ve anlam birimlerini kullanabilme becerisinden apayıdır. Aktarabilme yetisi iki dilli karşılıklı ilişkileri, eşdeğerlilikleri, dinamik etkileşimleri tanımaya dayanan bir yetenektir. Bu yetenek dil-içi ve dil-dışı olmak üzere ikiye ayrılır. Dil-içi yetenek, kaynak metnin kavranılması ile çeviri metnin yeniden üretilmesi edinimidir. Dil-dışı yetenek ise, çevirmenin iki dilin kültür, toplum, tarih gibi değerlerle tanışıklığıdır¹⁵.

Katharina Reiß de W.Wills gibi 'her türlü çevirinin değerlendirilmesinde kullanılabilir nesnel ölçüler arar'¹⁶. Ona göre nesnellik, değer yargılarını somut kanıtlara dayandırmak şeklindedir. Doğrudan doğruya amaç dile yönelik bir anlayıştan yana olup Karl Bühler'in dil işlevlerinden hareket eder ve metindeki işlevin ağırlık derecesine göre metinleri; 1) İçerik ağırlıklı metinler (inhaltbetonte Texte o. die Darstellungsfunktion der Sprache dominiert). 2) Biçim ağırlıklı metinler (formbetonte Texte o. die Ausdrucksfunktion dominiert) ve 3) Mesaj ağırlıklı metinler (appell betonte Texte o. die Appellfunktion dominiert) olarak ayırır¹⁷. Edebi metinlerin ilk (primär) konuları gösterme, ilk biçimleri yaratma, okuyucuya ilk mesajları verme gibi görevleri olduğu gibi, ikna etmek, ana prob-

14 Heger, K.; Monem, Wort, Satz und Text', Tübingen, 2. Aufl., 1971, s. 8.

15 Wills, W.; The Science of Translation, Problems and Methods, Tübingen, G. Narr Verlag, 1982, s. 217-220.

16 Reiß, Katharina; 'Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik', München, Hueber Verlag, 1971, s. 7.

17 Bühler, K.; 'Sprachtheorie', Die Darstellungsfunktion der Sprache, Stuttgart, 2. Aufl., 1965, s. 28.

lemleri değerlendirerek ortaya koymak, öğretmek, üzerinde konuşmak, istek uyandırmak, okuyucuya belirli bir görüş ulaştırmak gibi görevleri de vardır. Bu durumda metnin hangi işlevinin ağır bastığının belirlenip ona göre çeviri yapılmasını önerir. Çünkü her metnin temelinde ağır basan dil işlevi, o metnin çevirisinde uygulanacak yöntemi de belirler. Film sözleri, film alt yazıları, şarkılar, şiirler vb. yazılarda kullanılacak çeviri yöntemini de iletişim aracının niteliği belirler (Resimli roman yazıları, opera sözleri, karikatür yazıları da böyledir). Bir filmin alt yazıları ile tekerlemeler, şarkılar, ninniler başka başka yöntemlerle çevrilirler. Bu bakımdan K. Reiß metin tipleri ve çeviri metodları adlı eserinde metinleri bilgi verici (informative), anlatımcı (expressive) ve araştırıcı (operative) olarak adlandırır. İlk kavramları da konu doğrultulu (sachorientiert), gönderen doğrultulu (Senderorientiert) ve davranış (verhaltensorientiert) doğrultulu şeklinde değiştirir¹⁸.

K. Reiß'in eleştiri anlayışında zor anlaşılan bir konu da, bütünüyle çeviri metin doğrultulu, kaynak dilden bağımsız bir eleştirinin olacağına inanmasıdır. Çeviri metninin çözümü sadece çeviri eleştirisinin bir aşamasıdır. Kaynak metindeki deyişlerle çeviri metindeki deyişlerin aynılığı metinlerin karşılaştırılmasından çıkarılır.

Model içinde iletişim olgusunun bütünü (yazar-kaynak metin-kaynak metin alıcısı/çevirmen-amaç metin-amaç metin alıcısı) izleyen eleştirmene düşen görev, kaynak sistemde metin okuru rolünde olan çevirmenin amaç sistemde nasıl bir yazar rolünü benimsediğini betimlemektir düşüncesiyle, E. Lâle Demirtürk'ün Ernest Hemingway'nin 'Başka Bir Ülkede' öyküsünün çeviri eleştirisi ülkemizde yayınlanan çeviri eleştirilerinin en geniş kapsamlı eleştirisidir¹⁹. Çeviri eleştirisinin işinin kolaylaştırılması, çeviri metnin kaynak metindeki anlamı vermesine, metnin asıl havasını taddırmasına, aslı okuyucuyu etkilemesine, asıl metnin çağ özelliklerine sahip olmasına, kültürel kavramlarda hatalar yapılmamasına, metindeki gizli ve estetikle ilgili kategorilerin çıkarılmasına bağlıdır. Çevirmen çeviri yaparken dildeki düşünceleri çeviriyor. Adeta kendi kendine diyalog kuruyor. K. Reiß bu düşünceyi şöyle açıklıyor²⁰: "Denken wird erst Wirklichkeit, wennes in Sprache übersetzt ist; Sprache ist erst wirklich Sprache, wenn sie in Denken übersetzt werden kann. Spricht der Mensch, ohne seine Worte aus dem Denken zu übersetzen, so verliert er sich ins Gerede; denkt der Mensch, ohne seine Gedanken in Sprache übersetzen zu können, so ist er in seinem Menschsein "gestört".

18 Reiß, K.; "Texttyp und Übersetzungsmethode", Heidelberg, J.G. Verl., 1976, s. 4-25.

19 Demirtürk, E. Lâle; Betimleyici Model Açısından Bir İnceleme: E. Hemingway'nin Başka Bir Ülkede' Öyküsünün Çeviri Eleştirisi, Gündoğan Edb. 5, Ankara, 1993, s. 109-122.

20 Bkz. in 4. Reiß, Katharina; 'Eine Ehrenerklärung für den Übersetzer', s. 71.

İlmi bir çeviri eleştirisi üç bölümden oluşur ve bu bölümler olumsuz, ya da olumlu hata ve doğru çevirilerle birlikte değerlendirilir²¹.

- 1- Çeviri metnin analizi,
- 2- Çeviri metnin kaynak metinle karşılaştırılması,
- 3- Çevirinin değerlendirilmesi.

Çeviri eleştirmeni, bir çeviri metnin ilmi eleştirisini yapabilmek için ilk önce kaynak metni çözümler. Ayrıca metni çözümlenebilmek için bazı sorulara kaynak metinde cevaplar arar²².

a) Kaynak metnin dil işlevi nedir? b) Kaynak metnin içerik özelliği nelerdir? c) Metnin dil-üslûp özellikleri nelerdir? ç) Metnin biçim ve estetik özellikleri nelerdir? d) Metindeki dil kullanımının alıcıya yönelik özellikleri nelerdir?

Metnin bütününde ağırlıklı olan dil işlevi Karl Bühler'in 'İçerik, Biçim ve Mesaj' üçlüsü görüşünden hareketle tesbit edilebilir. K. Reiß'in çoğul-araçlı işlevini de buraya ilave edebiliriz. Bazı metinlerde iki ya da üç işlevin, eşit derecede, yanyana bulunabileceğini unutmamak gerekir. Gazete yazıları, ilaç tanıtımı, belgesel roman, kullanım kılavuzu içerik ve biçim diliyle yazılmış olabilirler. Reklam ve propaganda metinleri de bazen içim, bazen de mesaj verici bir dille yazılabilir.

Bir metnin içeriği dört temel özellikten birini taşıyabilir: 1- Bazı metninlerin içeriği kaynak dilin kültürüne doğrudan doğruya bağlı değildir. İlmi ve teknik metinler gibi. 2- Bazı metinler kaynak dilin kültürüne doğrudan doğruya bağımlıdır. Halk Edebiyatı Metinleri, Vatan Şiirleri (Heimatsdichtung), Türkçe'deki Divan ve Tekke Edebiyat Eserleri gibi. Bu tür metinlerde kaynak dilin kültürüne sahip olmak gerekir. 3- Bazı metinler kaynak dilin kültürüyle ilgili konuları dile getirmekle birlikte, içeriğinin anlaşılması için ek bilgiyi de zorunlu kılar. Yolculuk yazıları, gezi reklamları vb. gibi. 4- Bazı metinler, kaynak dil kültürüyle içiçedirler ve bu bağı örtülü olarak devam ettirirler. Yeni Türk Cumhuriyetlerindeki Edebi Eserler bu bölüme örnek gösterilebilirler (Azeri Türk Edebiyatı, Kazan, Uygur, Türkmen, Gagauz, Balkan, Tatar, Özbek, Kumuk vb. gibi). Bu metinler içerik yönden bağlantılarını kendi içlerinde taşırlar.

Metinlere çeşitli açılardan yaklaşarak birçok etken sayılabilir²³:

1- Sözcük Dağarcığı İle Söz Kullanımı Açısından:

- Özellikle kaynak dil kökenli terimlerle sözcüklerin kullanımı,
- Değişik dillerden aktarma terimlerle sözcüklerin kullanımı,

21 Klegraf, J.; 'Einige Bemerkungen zu Übersetzungskritischen Fragen', in Willss/Thome I, 1974, s. 56-71.

22 Koller, W.; 'Einführung in die Übersetzungswissenschaft', Heidelberg, 1979, s. 211.

23 Bkz. 23, s. 213.

- Dil-kültür ilişkili sözcük ve terimlerin kullanımı,
- Çok anlamlı sözcüklerin kullanımı,
- Kaynak dile bağımlı deyimlerin kullanımı,
- Sözcüklerin ses yapısından faydalanılması,
- Yananlamlı sözcüklerin sık sık kullanımı.

2- Söz Dizimi Açısından:

Kaynak dilin kendine özgü söz dizim özelliklerinin kullanımı, kaynak dilin alışılmış söz diziminin kırılarak kullanımı.

3- Dil Kullanım Kuralları Açısından:

Kaynak dil metin türünün yerleşik dil ile üslup özelliklerine bağlı kalması, kaynak dil metin türünün üslup özelliklerinden kaçınılması etkenleri sayılabilir.

Biçim eşdeğerliliği sağlayabilmek için kaynak metindeki yerleşik biçim uygulamalarının kullanılıp kullanılmadığını tesbit etmek gerekir. Ritim, koşuk, uyak vb. gibi.

Metinleri hitap ettiği okuyucu kitlesine göre ayırırsak, teknik, ilmi nitelikli bazı metinler eşit ölçüde hem kaynak dilin, hem de başka dillerin okurlarına; milli hukuk, milli politika, milli coğrafya ve milli tarih metinleri özellikle kaynak dil okuruna; edebi metinler de hem kaynak dil, hem de başka dillerin okurlarına; propaganda, reklâm, gezi kılavuzu gibi metinler de her dilin okuruna hitap eder. Bir metnin özetlenmesi, dilinin güncelleştirilmesi de okur topluluğuna göre değişir.

Metinler arasındaki karşılaştırmalarda tek tek yanlışların bulunması değil, yanlışlıkların nedenleri, işlenme ihtimallerini de ortaya koymak gerekir. Özne-yüklem-nesne çatılı olan Batı dillerinden özne-nesne-yüklem çatılı türkçeye veya türkçeden bu dillere yapılan çeviriler birçok yanlışın kaynağıdır. Türkçede dolambaçlı bileşik cümleler, devrik cümlelerin kullanımı çok azdır. Soyut kavramlar, somut sözcüklerle anlatılır. Gönül hoşluğu, göze gelmek, alın yazısı, göklere çıkarmak, baş kaldırmak vb. gibi. Edilgen çatıların türkçede diğer dillere göre daha az kullanılması, öznelerin pek kullanılmaması, zamanların daha fazla olması, deyim ve atasözlerinin bir hikâyeye dayandırılması ve sözcüklerdeki anlam yükünün çok zor ayırt edilebilmesi çeviriyi zorlaştırır.

SONUÇ

Edebi çevirilerin teorilerle incelenmesi ile eleştirisinde, metin dilbilim, iletişim bilimi, edebiyat kavramları, karşılaştırmalı dil bilim yöntemleriyle bilgi-

lerinden yararlanmak gereklidir. Toplumumuzda ne kadar çok çeviri eleştirisi ve çeviri eleştirmeni olursa, o kadar itinalı, aslına sadık, çeviri kokmayan sanat değeri yüksek eserleri bulmak fırsatı olur. Çeviride % 80-85 oranındaki bir denklik çok başarılı bir çeviriyi; % 40'ın altında doğruluk payı bulunan bir çeviri de 'bozuk bir çeviriyi' gösterir.

Çeviri eleştirisi, çeviri çalışmasının düzeltilmesi, çevirmenin ve çeviri okuyucusunun 'dil şuurunun' (Sprachbewusstsein) kuvvetlendirilmesini, dil içi ve dil dışı ufuklarının, düşüncelerinin derinleşmesini sağlar. Bu sayede eleştirmenin de yabancı dil ve ana dil hakkında derin bilgiye sahip olmasına yardımcı olur. Böylece ülkemizde sahasında uzman olan insanlar daha dikkatli çeviri yapma ihtiyacını ve sorumluluğunu taşırlar. Eleştirmenin yaptıkları araştırmalardan da yeni yeni çeviri eleştirisi ile ilgili görüşler ve modeller çıkabilir. Eleştirmen, metnin içerik, biçim ve mesaj doğrultulu yazılıp yazılmadığına kendisi karar vermelidir. Çevirinin de amaç dilin kurallarına uygun çeviri yapılıp yapılmadığını da özellikle takip etmelidir. Bu bakımdan edebi bir metin toplumbilim, ruhbilim ve dilbilim bilgilerinden faydalanarak nasıl eleştiriliyorsa, aynı eleştiri, çevirisi yapılan metin için de yapılabilir. Çeviri eleştirmeninin de her eleştirmen gibi 'belli değer yargılarına' sahip olması doğaldır.

Çeviri eleştirmeni, kaynak metinde belirtilen bütün etkenlerin ayrıntılı bir çözümünü yaptıktan sonra, çeviri metin ile kaynak metni karşılaştırır. Sözcük, söz dizimi, anlam öbekleri gibi çeviri birimlerini yanyana koyar, dil işlevleriyle, içerik, biçim ve mesaj doğrultulu metinlerin amaç dilde 'eşdeğerli' olup olmadığını kontrol eder. Çevirmenin sorunlara hangi çözümlerle yaklaştığını araştırır ve bulur. Gerekirse çevirmen ile bu konuda görüşerek bilgi alır ve onu yapıcı olarak eleştirir. Çevirmenin varsa önsözünden veya açıklayıcı notlarından da büyük ölçüde yararlanır.

Ülkemizde çeviri eleştirmenlerinin yetiştiği bir okul, bir enstitü maalesef yoktur. Çeviri eleştirisinin de ilmi bir araştırma ürünü olması isteniyorsa, çeviri eleştirmen uzmanlarının yetişebileceği bölümler üniversitelerimizde açılmalı ve 'eleştirmen grupları' oluşturulmalıdır. Her eleştirmen grubunun belli bir alanda çalışabilmesi için de fırsatlar verilmeli ve Türk Kültür hayatına kazandırılmak istenen bütün eserler bu 'eleştirmen gruplarca' incelendikten sonra Türk okuruna sunulmalıdır.

ÇEVİRİDE EŞDEĞERLİLİK

Edebi metnin çeviri diline aktarılmasında en önemli kavramlar şüphesiz 'eşdeğerlilik'¹ ve 'yeterlilik'tir. Eşdeğerlilik karşılık, denklik, aynılık gibi sözcük-

1 Kayayerli, Müjdat; "Die Verbativergänzung im Deutschen und ihre Entsprechungen im Türkischen", Hacettepe Üniversitesi, SBE, YLT, Ank., 1989, s. 4-7.

lerle de ifade edilebilir. Almancada da Äquivalenz ve Invarianz terimleri aynı anlamda kullanılırlar. Çeviri ve edebiyat biliminde kullanılan 'eşdeğerlilik kavramları', içerik (inhaltlich), biçim (formale), üslup (stilistisch), işlev (funktionelle), metin (textuelle), iletişim (kommunikativ), kullanım (pragmatik) ve etken (wirkungsmässig) gibi sözcüklerle de ifade edilirler.

"Kaynak metnin, kendi dilinin okurunda uyandırdığı etkinin, çeviri metninde de çeviri dili okurunda uyandırabilmesine 'eşdeğerlilik' denir². Bu tanıma göre eşdeğerlilik, özellikle deyimlerin çevirisinde gözetilmeyi gerektirir. Almancada 'wie ein Mehlsack schlafen' (un çuvalı gibi uyumak) deyimini düz anlam yönünden aktarılmış olsa bile, Almancadaki etkiyi Türkçede uyandıramaz. Etkinin çevrilen dilde olabilmesi için 'ölü gibi uyumak' şeklinde Türkçeye çevrilmesi gerekir. Almancada 'zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen' (bir şaplaqla iki sinek vurmak) Türkçede 'bir taşla iki kuş vurmak' olarak kullanılır. Türkçedeki 'uyuyan yılanı uyandırmak', Almancada 'uyuyan aslanı uyandırmak' (den schlafenden Löwen aufwecken); Türkçede 'Yedi kubbeli hamam kurmak', Almancada 'Hava sarayları inşa etmek' (Luftschlösser bauen), Türkçede birinin gözbebeği olmak, Almancada 'Dünyanın ortası olmak' (für j-n. die Mitte der Welt sein)³ 'Yumurta kapıya sıkışınca', Almancada 'son dakikada' (in letzter Minute) şeklinde çevrilir ve kaynak dilin amaç dildeki eşdeğerliliğini koruyamaz. 'Kolay gelsin', 'güle güle giyin!', 'ziyade olsun!' vb. ifadeler yabancı dilde yakın anlamı olmayan ifadelerdir.

Eşdeğerlilik maalesef 1. Edebi metnin, kendi dilindeki ses, sözcük, söz dizimi, bütün yapı gibi öğelerin birbirine örüşük işlevlerden dolayı karışık olması, 2. Çok anlamlı, karmaşık bir kaynak metnin, kendi dillerinin değişik okurları üzerinde aynı etkiyi uyandıramayacağı gibi sebeplerden dolayı, çeviri sürecine her zaman uygulanamaz.

"Aynı etkiyi uyandırmak" veya "benzer etki sağlamak"⁴ gibi amaçlar her zaman eşdeğerlilik ilkeleri olamazlar. "Değişik öğrenim düzeyleri, meslekler, meraklar, insanların bir mesajı anlayabilme yeteneğini önemli ölçüde etkiler. Bunun için bir metnin ilkokul mezunları, üniversite öğrencileri, yetişkinler vb. gibi okur toplulukları için birbirinden ayrı nitelikte çeviriler yapılabilir"⁵. Bu türdeki eşdeğerliliğe 'devingen veya dinamik eşdeğerlilik' denir. Bu yöntemle yapılan çevirinin amacı anlatımda tabiiiktir. Alıcıya kendi kültürüne uygun davranışlarıyla seslenmeyi dener, ama alıcının mesajı kavrayabilmesi için kaynak dil kültürünün örgüsünü bilmesi gerektiği düşüncesinde ısrar etmez.

2 Güttinger, F.; 'Zielsprache, Theorie u. Technik des Übersetzens', Manesse Verl. Zürich, 1963, s. 7-15.

3 Tekinay, Alev; 'Wörterbuch der idiomatischen Redensarten', Klett Verlag, s. 46-49.

4 Koller, W.; 'Grundprobleme der Übersetzungstheorie', München, 1972, s. 113-116.

5 Nida, E.A.; 'A Framwork for the Analysis and Evaluation of Theories of Translation'; W. Brislin (ed.), 1976, s. 47-80.

Anton Popoviç 'biçim ağırlıklı eşdeğerlilikten söz ederken', Otto Kade 'İçerik düzeyinde değişmeyen yakalanıp aktarılması ile bir eşdeğerliliğin sağlanabileceğini' ileri sürer⁶. Catford ise 'eşdeğerliliğin belli bir konumda, farklı dil öğelerinin birbirlerinin yerine geçmesi'⁷ olarak tarif edilemeyeceğini söyler. Belli bir konumdan sadece simultane çeviri durumunda söz edilebilir. Edebi çeviride de, kaynak dildeki iletişim konumu ile çeviri dilindeki iletişim konumu aynı özellikteki 'belli bir konum' olamaz. Edebi çeviri apayrı bir iletişim konumunda gerçekleşir. Çevirmen edebi eseri çevirmeye başladığında, kaynak metnin yazarının söylediği belli bir konum, zaman, yer, kültürel şartlar tamamen değişikliğe uğramıştır. Alman Şairi J.W. v. Goethe 'Genç Werther'in Acıların' yazdıktan sonra okurların çoğunda intihar teşebbüsleri olmuştur. Bu eser Türkçenin birden fazla çevrilmesine rağmen, Türkiye'de böyle olaylara rastlanılmamıştır.

Eşdeğerlilik kavramının kökenini bilmek, mutlaka konuya bir bütünlük, bir açıklık getirir. 'Eşdeğerliliğin mantıktan mı, matematikten mi, felsefeden mi, yoksa fizikten mi geldiği konusu hala tartışma konusudur. Gideon Toury bir metnin belirleyici temel birimini '**mantık birim**' (logeme) olarak adlandırır. W. Wills ise eşdeğerlilik kavramının matematikten geldiğini, $x=y$ denkleminde olduğu gibi öğelerin birbirleriyle yer değiştirebileceğini savunur⁸. Böyle bir eşitlik belki bilgisayar çevirisi için geçerlidir, ama sanat değeri olan eserlerin çevirisi için mümkün olamaz. Çünkü çeviri, asıl metne paralel bir sanat değeri taşır. Reiß ile Vermeer de eşdeğerliliği 'iki dalgalı akımın değişik yapıda ayrı devreler oluşturmasıyla birlikte, her frekansta aynı elektrik etkisini taşımaları ve bunu açığa vurmaları' şeklinde tarif ederler. Bu tanımda değişik yapıyı ayrı devreler kaynak dil ile çeviri dilini, bunlardaki tarihi kültürel şartları karşılar (Metin türü, metin geleneği, metin özelliği, dil kullanım alışkanlığı vb.). Aynı elektrik etkisi kaynak metin ile çeviri metinde benzer olması hedeflenen iletişime yönelik işlevin tesir gücü olarak ortaya çıkar. 'Devre'de çevirideki bütünlük, dönüşümlülük, yani dinamik, biçim, içerik, işlev ve üslup türünden nitelemeleri kapsar. Bu durumu "şürde karşıtları, birinci elden dilsel göstergeler temsil ederler". Diğer edebi eserlerde ise araya kahramanlar, olaylar veya diğer kurgu ve öğeler girmiştir, yani karşıtlığı birinci elden onlar taşırlar, dil ise ikinci elden simgeleme görevini yürütür... edebi eserlerin değişmeyen bir sanatsal elektrik yükü ve karşıtlık planı vardır⁹. W.

6 Reiss, K. - H.J. Vermeer; Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1984, s. 126.

7 Catford, J.C.; 'A Linguistic Theory of Translation', Oxford, OUP, s. 48-50.

8 Wills, W.; 'Übersetzungswissenschaft, Probleme und Methoden', Klett Verlag, Stuttgart, 1977, s. 157-160.

9 Ethemoğlu, Armağan; 'Yazınsal Çeviride Sanatsal Eşdeğerlilik Sorunu', Hacettepe Üniv. YDYO Mütercim, Tercümanlık Yay., Ank., 1991, s. 129-139.

Koller ise eşdeğerliliği kendi aralarında birbirleriyle ilişkili olabilecek beş temel düzeyde ele alır¹⁰:

- 1- Düz anlam eşdeğerlilik (Denotative Aquivalenz)
- 2- Yan anlam eşdeğerlilik (Konnotative Aquivalenz)
- 3- Metin türü eşdeğerlilik (Textnormativer Aquivalenz)
- 4- Dil-kullanımı yönünden eşdeğerlilik (Pragmatischer Aquivalenz)
- 5- Biçim eşdeğerlilik (Formale Aquivalenz)

Düz anlam eşdeğerlilik, bir metnin nesnel, bilgi içeriğini, metin dışı anlamı aktarmaya yönelik çeviri ölçütüdür. 'Değişmez anlam' veya 'anlam düzeyindeki değişmezlik' bu türün konusudur. Böyle bir eşdeğerlilik sözcük, söz dizimi, cümle ve metin düzeyinde mümkün olabilir. Arbeitsgemeinschaft (işbirliği), Bergsport (dağcılık), Räumboot (Mayın tarama gemisi) gibi sözcükler sözcük düzeyindeki düz anlam eşdeğerliliğe örnek sayılırlar.

Blauer Flecken (bere, ezik), bitterer ernst (acı hakikat), blinder passagier (kaçak yolcu) gibi sözcükler dizim düzeyinde düz anlam eşdeğerliliğe örnektirler.

Rauchen verboten (sigara içilmez), betreten des rasens verboten (çimlere basmayınız), wir sind menschen (biz insanız) gibi cümleler de cümle düzeyinde düz anlam eşdeğerliliğine örnek olarak verilebilirler.

Metin düzeyinde ise konunun anlam içeriğinin iletilmesi öncelik taşıyır ve esas olan da anlamın metin bazında doğru olarak aktarılmasıdır.

Yan anlam eşdeğerlilik bir metnin dil-dışı göndergeye doğrudan doğruya bağlı olmayan, kendi içerisindeki ses, sözcük, dizim ve yapı ilişkilerinden doğmuş başka bir anlamı aktarmaya yönelik ölçüttür. 'Su' (Wasser) sözcüğünü ele alırsak hangi 'su'dan bahsettiğimizi açıklamalıyız. İçtiğimiz, kaydattığımız, yıkadığımız su olarak sıvı mı? (Flüssigkeit zum Trinken, Kochen, Waschen) Yoksa derede, nehirde, gölde ve denizdeki element olarak adlandırılan su mu? (Element in Bächen, Flüssen, Seen) 'Su gibi akıp gitti', 'Su gibi aziz ol!' cümlelerindeki mecazi anlamda kullanılan su mu? (Wasser in übertragener Bedeutung) Yoksa kimyada H₂O olarak kullandığımız bileşim mi? (Chemische Zusammensetzung). Ayrıca 'üzülmek' sözcüğünün Türkçe bir metinde 'yanmak, dert etmek, derdi debreşmek, içine işlemek, iliklerine sinmek, yüreğine işlemek, içi parçalanmak, kan ağlamak, dövünmek, ağzını bıçak açmamak, karalara bürünmek, kendini yerden yere atmak, yıkılmak vb. gibi birçok eşanlamları vardır¹¹. Bu eşanlamlardan birini Almancaya sadece 'betrübt sein' sözcüğü ile aktarmak çeviri açısından yetersiz bir işlem olur. Bu bakımdan edebi metnin çevirisinde eşdeğerliliğin amaç dilde

10 Koller, W.; 'Einführung in die Übersetzungswissenschaft', UTB, Quelle Meyer Verl. Heidelberg, 1983, s. 171-191.

11 Aksan, Doğan; 'Türkçenin Gücü', Türkiye İş Bank. Yay., ANK., 1987, s. 61.

de çağrışım yaptıran anlamlarla sağlanması, metnin fonksiyon etkisi açısından önem taşır. Çeviride eşdeğerliliği sağlamak için insan ile ilgili kategorileri 1 ile 100 arasında değerlendirecek olursak:

0-10 Temel Gerilim (abträglich, Aufregen, Verdruss)

10-30 Normal Gerilim (unlustig, brummig, lästig, unangenehm, beunruhigen)

30-50 Yükselen Gerilim (bedrückt sein, elegisch, unglück, vertragen, ärgerlich)

50-70 Kritik Gerilim (depressiv, peinlich, verdreissen, Bosheit, Mißmut)

70-90 Yüksek Gerilim (aufbrausend, empörend, deprimiert, Todunglücklich)

90-100 Extrem Gerilim (qualvoll, lebensgefährlich, gramgebeugt, sich zu Tode grämen)

gibi bir tablo çıkararak sözcüklerin yüklendikleri anlamları ayırt etmek mümkün olabilir. Almandada da bazı sözcükler kullanıldıkları yere göre farklı anlam taşır- lar. Bu bağlamda 'heiss' sözcüğü Das war heisser Kaffee = Kahve çok sıcak, Das war heisse Diskussion = Sert tartışma, Das war heisse Musik = İç oynatan mü- zik, Das war heisser Kopf = Kızgın kafa anlamlarına gelir.

Bir romanda, şiirde, dilin yer yer zamana uygun, argo, kaba, bilgiççe ve yapmacıklı olarak kullanıldığını görürüz. Bu durumda her sözcük ayrı bir işlev yüklenir. Bazı yazarlar ağıdalı bir yazı dili, bazıları eski terimleri, bazıları süslü bi- çimleri kullanır. Böyle metinlerin çevirisinde çevirmenin en önemli görevi dildeki düz anlam ile yan anlam ilişkilerini değişik etkenler çerçevesinde incelemektir.

Metin türü gelenekleriyle ilgili eşdeğerlilik, iş yazışmaları, ilaç tanıtımı, kullanım kılavuzları ve pusulalar da göze çarpar. Bu metinler amaç dilin benzer yerleşik kurallarıyla aktarılmalıdır. Duruşma tutanağı, davetiye metni, yemek ta- nıtımı gibi çeviriler bu gruba girer.

Pragmatik eşdeğerlilik, bir dile, kültüre özgü konuların amaç dildeki oku- run en kolay anlayabileceği biçimde aktarılmasıdır. Böyle bir eşdeğerliliğe Büyük Türk Dehâsı Nasreddin Hoca'nın bazı fıkralarının diğer dillere nasıl aktarıldığını ve değiştirildiğini¹² karşılaştırarak açıklamaya çalışalım:

Nasreddin Hoca bir gün yüzüğünü ahırda düşürmüş ve onu bahçede ara- maya başlamış. Onu gören komşusu: -Ne arıyorsun Hocam? demiş. O da yü- züğümü kaybettim, onu arıyorum. -Nerede düşürdün? -Ahırda. Peki niçin bura- da arıyorsun? -Ahır karanlıkta da, onun için burada arıyorum der.

12 Alpan, Necip; 'Nasreddin Hoca'nın Evrensel Kişiliği', Uluslararası Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri, Konya, 1977, s. 186-196.

Aynı fıkra metni yepyeni sözcükler kullanılarak İngilizcede de şöyle yer alır: Zil -zurna sarhoş olan bir İngiliz Londra meydanının birinde, yere kapanmış bir şeyler arıyordu. Polis yaklaşarak sorar: -Ne arıyorsun? -Anahtarlarımı kaybettim. -Nerede kaybettin? Başka bir meydanda. Peki orada kaybettiğini niçin burada arıyorsunuz? Orası çok karanlıktı da.

Nasreddin Hoca'nın biri genç, biri de yaşlı iki hanımı vardır. Hocaya sorarlar: -Bunlar Akşehir gölüne düşse hangisini kurtarırısın? Hoca yaşlı karısına döner ve: Hanımcığım sen biraz yüzme biliyordun değil mi der. Aynı fıkra Fransız Başbakanlarından Talleyrand, Madame de Staël'in geniş kültürüne ve Madame Recamier'in güzelliğine hayrandır. Onlarla sohbet ederken, kadınlar başbakana sorarlar: -Seine nehrinde kayık devrilse, hangimizi kurtarırdın? Talleyrand Madame de Staël'e dönerek: -Siz dünya çapında kültürünüzle yüzmeke bilirsiniz herhalde! der.

Nasreddin Hoca bir gün eşeği ile giderken, hayvanın yorulduğunu hisseder ve hayvana eziyet olmasın diye heybeyi omuzuna atar, atar ama, tekrar eşeğe biner ve bakan komşuları güldürür.

Aynı fıkra Amerika'da şöyle anlatılır: Bir kişi tartılırken gerçek ağırlığını öğrenmek için paltosunu çıkarıp elinde tutar ve tartılır. Sonra giyer ve yine tartılır. İki tartı arasında fark göremeyince: -Tuhaf şey! der, paltomu çıkarmama rağmen ağırlığım değişmedi...

Üç fıkrada da anlamlar yani içerik aynı, ama okur için kolay anlaşılabilen bir biçimde aktarılırken; birçok sözcük, cümle, cümle dizimi değiştirilerek yazılmıştır. Türk kültüründen diğer kültürlere adapte edilerek aktarılan bu türlü farklı ve benzeri metinlerin nerelerden, nasıl adapte yapıldığını araştırmak da edebi eserlerimizin korunmasına vesile olur.

Ayrıca Türk toplumunun kültür birikimi ve malı haline gelmiş olan Atasözleri de diğer dillere çevrilirken 'Eşdeğerlilik' sağlanmamışsa anlam kaymalarına uğrarlar¹³:

Azeri Türkçesindeki 'Danışan dağı aşmış, danışmayanın yolu şaşmış' atasözü Almancada (Fragst du, so überwindest du auch die höchsten Berge, fragst du aber nicht, so verirst du dich sogar auf dem Marktplatz = Sorarsan yüksek dağları aşarsın, sormazsan pazarda bile şaşarsın)¹⁴. Türkmen Türkçesindeki 'Oğlan atadan öğrenir sofrayı açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi' atasözü de Almancada (Vom Vater lernst beizeiten du das Reiten, von der Mutter-Griebrei zubereiten) 'Babadan ata binmeyi, anadan irmik lapasını hazırlamayı öğrenir'.

13 Bknz. Hans-Josef Meier - Pfaller: "Das Grosse Buch der Sprichwörter", Bechtle V., Esslingen am Neckar, 1980.

14 Bkz. Aksoy, Ömer Asım; 'Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 1 Atasözleri Sözlüğü, Ankara, 1971, ss. 197, 325, 158.

Özbek Türkçesindeki 'Bal bal demekle ağız tadlanmaz' atasözü Almancada (Man kann tausendmal Honig, Honig, Honig wiederholen, es wird nicht süß im Mund). 'Binlerce bal, bal, bal diye tekrarlanan ağzın yine de tadlanmaz'. Tatar Türkçesinde 'İsteyenin bir yüzü, vermeyenin iki yüzü kara' atasözü Almancada 'Wer gibt, der gefällt dem Richter; wer aber nicht gibt, wem gefällt der? (Kim verirse, o hakimin hoşuna gider, kim vermezse, o kimin hoşuna gider) gibi farklı olarak çevrilmelerine rağmen, Türkiye Türkçesindeki 'kusursuz dost arayan dostsuz kalır' gibi atasözü de dil-kullanım eşdeğerliliği açısından olduğu gibi 'Wer einen Freund sucht ohne Fehler, bleibt ohne Freunde' şeklinde çevrilmiştir.

Biçim eşdeğerlikte de yalnız iletişim içeriği değil, sözcük, söz dizimi ile kendine özgü anlatımı, çeviride benzer bir estetik verebilmek eşdeğerliliği korur. Nur tanem, gül tanem gibi ifadeler yerine kara dutum, kan gözlüm, çatal tanem gibi ifadelerin kullanılması metinde eşdeğerliliğin kaybolmasına neden olur. İlaççacı, neşeli ve hoş sözcüklerini sadece güzel sözcüğü ile çevirmek çağrıştırmak istenen anlamı veremez. Böylece biçim yönünden eşdeğerlik gerçekleşmez. Çeviri eleştirmenleri bu problemin çözümü için çeviri metninin yeniden kaynak metne aktarılmasını bile önerirler.

Kaynak metnin amaç dile nesnel bilgi denkliliğiyle aktarılmasına 'Yeterlilik' (Adäquatheit) denir. Yeterliliğin en belirgin özelliği kolay anlaşılabilirliktir. Kaynak metnin aktarılışında anlam, söz dizimi, dil kullanımını açısından göstergelerin 'metindeki bilginin amacına göre' ve 'okur topluluğunun düzeyine' göre seçilmesi, 'yeterli çevirilerin ortaya çıkmasını' sağlayabilir.

SONUÇ

Yabancı dil ile yazılmış olan her eser, o yabancı dil ile düşünülmüş ve o dilin mantığı ile yazılmıştır. Eser her bakımdan o toplumun kültür özelliklerini ister istemez yansıtır.

Çeviride eşdeğerlik, kaynak metin ile çeviri metni arasında dil göstergeleri bakımından ve metinlerin bütünlüğü açısından ilişki kurmak demektir. Bunun için çevirmen, bir öykünün, romanın, oyunun neresinde hangi tür eşdeğerliğin uygun düşeceğini kararlaştırabilmelidir. Çevirmen düz anlam, yan anlam, metin türü gelenekleri, pragmatik ve biçim yönündeki eşdeğerliliğin bütün özelliklerini kavradığı takdirde, iyi bir alan bilgisine sahip olur ve yaptığı çeviri de okunmaya değer ve yeniden yaratılmış eser olarak tanınır. Çeviride 'eşdeğerliliği' ve kaynak metinle çevrilen metinleri ikiz kardeşlere benzetebiliriz. Ortaya çıktıklarında birbirlerine benzerler, fakat yaptıkları işlevler, yüklendikleri vazifeler farklıdır.

Eşdeğerlikte tek hedef, üslup, estetik, anlam boyutlarını semantik, sosyo-kültürel ve sosyo-dilbilim açısından yorumlayarak, yeniden kodlayarak çeviri me-

tin dilinin anlaşılabilmesine ulaşmaktır. Edebi çevirilerde özellikle kaynak metnini yazan yazarın üslubuna bağlı kalmak ve iletilmesi gerekeni yeniden yaratmak çevirmenin en önemli görevidir.

Çeviride 'Eşdeğerliliğe' ulaşabilmek için, Üniversitelerimizin Türkoloji bölümleriyle Yabancı Dil Bölümlerinin koridorlarının birleştirilmesine, yani ortak çalışmalara ihtiyaç vardır. Filoloji bölümleriyle diğer bölümler arasındaki böyle bir ortak çalışma ülkemizdeki 'çeviri dil problemini' çözebilir.